

Конституційне право

УДК 342.565.2:340.131/.132

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15727888>

Роль Конституційного Суду у забезпеченні верховенства права

Бедратий Юрій Вячеславович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правових природоохоронних дисциплін,

Національний університет водного господарства та

природокористування,

rivne121985@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-9230-0438>

Волохов Олексій Сергійович

кандидат юридичних наук,

докторант відділу теорії держави і права

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України,

volokhov.oleksii@gmail.com,

<https://orcid.org/0009-0007-7559-3567>

Савка Олександр Тарасович

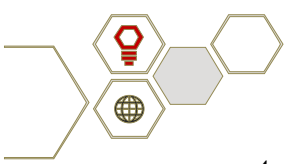
магістр права, кафедра процесуального права,

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,

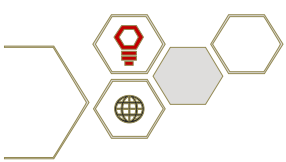
ot.savka@gmail.com,

<https://orcid.org/0009-0006-5756-6007>

Прийнято: 19.05.2025 | Опубліковано: 29.05.2025

Анотація. Мета. Стаття спрямована на системний аналіз ролі Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права, дослідження його правових позицій щодо тлумачення і застосування принципу верховенства права, виявлення проблем і перспектив удосконалення діяльності КСУ як інституційного гаранта конституційних цінностей в умовах судової реформи та євроінтеграційних перетворень. Особлива увага приділяється визначенню ефективних шляхів посилення ролі Суду у практичному втіленні принципу верховенства права. **Методи.** Дослідження базується на комплексному застосуванні наукових методів пізнання: системно-структурного аналізу рішень Конституційного Суду України щодо тлумачення принципу верховенства права; порівняльно-правового методу для зіставлення української та європейської судової практики; формально-юридичного методу для аналізу нормативної бази функціонування інституту конституційної скарги; історичного методу для висвітлення еволюції доктрини верховенства права у практиці КСУ; герменевтичного підходу для розкриття змісту правових позицій Суду. **Результати.** Виявлено та проаналізовано основні елементи принципу верховенства права, розкриті у рішеннях КСУ, зокрема: юридичну визначеність, пропорційність, справедливість, законність, правову безпеку та захист легітимних очікувань. Досліджено практику Суду щодо визнання неконституційними положень законів через їх невідповідність принципу верховенства права. Проаналізовано інститут конституційної скарги як механізм захисту конституційних прав громадян та проблеми його функціонування: складність оформлення скарг, тривалість розгляду, обмежений вплив рішень на справи заявників. Виявлено ключові проблеми у виконанні рішень КСУ та їх негативний вплив на правову визначеність і авторитет Суду. **Висновки.** Конституційний Суд України відіграє визначальну роль у формуванні та розвитку доктрини верховенства права в національній правовій системі. Для посилення його ролі необхідно забезпечити незалежність від політичного впливу, вдосконалити інститут конституційної скарги, створити ефективний механізм виконання рішень, розвивати співпрацю з

міжнародними та європейськими судовими інституціями, підвищувати якість мотивації судових рішень та їх впливу на суспільно-політичні процеси в державі.

Ключові слова: Конституційний Суд України, верховенство права, конституційний контроль, конституційна скарга, юридична визначеність, пропорційність, справедливість, законність, правова безпека, легітимні очікування.

The Role of the Constitutional Court in Ensuring the Rule of Law

Bedratyi Iurii

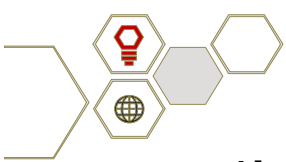
Candidate of science of law,
Associate Professor of the Department of legal environmental protection disciplines,
National University of Water Management and Natural Resources,
rivne121985@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-9230-0438>

Volokhov Oleksii

Candidate of Sciences (Law),
Doctoral student of the Department of Theory of State and Law Koretsky
Institute of State and Law of the
National Academy of Sciences of Ukraine,
volokhov.oleksii@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0007-7559-3567>

Savka Oleksandr

Master of Laws at the Department of Procedural Law,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
ot.savka@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0006-5756-6007>

Abstract. Purpose. The article aims to systematically analyze the role of the Constitutional Court of Ukraine in ensuring the rule of law, to examine its legal positions regarding the interpretation and application of this principle, and to identify problems and prospects for improving the Court's activities as an institutional guarantor of constitutional values in the context of judicial reform and European integration. Special attention is paid to determining effective ways to strengthen the Court's role in the practical implementation of the rule of law principle. **Methods.** The research is based on a comprehensive application of scientific methods of cognition: system-structural analysis of the Constitutional Court of Ukraine decisions on the interpretation of the rule of law principle; comparative legal method for comparing Ukrainian and European judicial practice; formal legal method for analyzing the normative framework of the constitutional complaint institution; historical method for highlighting the evolution of the rule of law doctrine in the Court's practice; hermeneutic approach to reveal the content of the Court's legal positions. **Results.** The author identifies and analyzes the main elements of the rule of law principle revealed in the Court's decisions, in particular: legal certainty, proportionality, justice, legality, legal security, and protection of legitimate expectations. The Court's practice of declaring provisions of laws unconstitutional due to their inconsistency with the rule of law principle is examined. The institution of constitutional complaint as a mechanism for protecting citizens' constitutional rights is analyzed, along with problems in its functioning: complexity of complaint requirements, duration of proceedings, limited impact of decisions on applicants' cases. Key problems in the implementation of the Court's decisions and their negative impact on legal certainty and the Court's authority are identified. **Conclusions.** The Constitutional Court of Ukraine plays a crucial role in the formation and development of the rule of law doctrine in the national legal system. To strengthen its role, it is necessary to ensure independence from political influence, improve the institution of constitutional complaint, create an effective mechanism for implementing decisions, develop cooperation with international and European judicial institutions, enhance the quality

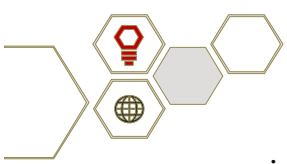
of judicial reasoning, and increase the impact of decisions on socio-political processes in the state.

Keywords: *Constitutional Court of Ukraine, rule of law, constitutional review, constitutional complaint, legal certainty, proportionality, justice, legality, legal security, legitimate expectations.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку української державності й демократичних процесів украї важливим постає питання реального втілення принципу верховенства права в усіх сферах суспільного життя. Закріплений у частині першій статті 8 Конституції України, цей фундаментальний принцип є не просто декларативним положенням, а дороговказом для функціонування, без перебільшення, всієї правової системи України. В складних умовах судової реформи, євроінтеграційних перетворень та посилення викликів, пов'язаних із захистом конституційних прав і свобод людини та громадянина, провідна роль у забезпеченні верховенства права належить Конституційному Суду України.

Конституційний Суд, будучи єдиним в Україні органом конституційної юрисдикції, що забезпечує верховенство Основного Закону, виступає інституційним гарантом утвердження верховенства права в національній правовій системі. Крізь призму своїх повноважень – перевірки конституційності законів та інших правових актів, офіційного тлумачення Конституції, розгляду конституційних скарг – цей орган здійснює істотний вплив на розвиток доктрини верховенства права, її практичне застосування в правотворчій та правозастосовній діяльності.

Трансформація ролі та повноважень Конституційного Суду України (далі – КСУ) внаслідок судової реформи, насамперед запровадження інституту конституційної скарги, суттєво розширила можливості судового органу конституційної юрисдикції у сфері захисту конституційних прав і свобод та утвердження верховенства права, а також в широкому сенсі посилила вплив КСУ

на політико-правову систему України. Водночас практика функціонування оновленого Конституційного Суду виявила низку проблем, які потребують, насамперед, комплексного наукового осмислення.

Актуальність дослідження ролі Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права зумовлена також потребою пошуку ефективних механізмів підвищення дієвості конституційного контролю, зміцнення незалежності Суду, забезпечення виконання його рішень та формування єдиних підходів до розуміння й застосування принципу верховенства права на вітчизняній ниві.

У цьому контексті надзвичайно затребуваними є доктринальні аналізи практики Конституційного Суду України щодо інтерпретації та застосування принципу верховенства права, виявлення його основних елементів, визначення напрямів підвищення ефективності діяльності Суду як гаранта верховенства права в Україні. Вирішення цих питань, на наше глибоке переконання, матиме не лише теоретичне значення, але й сприятиме практичному вдосконаленню механізмів захисту конституційних прав і свобод та утвердженню верховенства права в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні аспекти принципу верховенства права, його сутність та взаємозв'язок з іншими конституційними принципами ґрунтовно висвітлено в роботах М. І. Козюбри. Дослідник розкриває еволюцію у розумінні верховенства права у вітчизняному правознавстві, аналізує зміст цього принципу через призму забезпечення прав людини і громадянина [1, с. 68]. Автор звертає особливу увагу на необхідність комплексного підходу до втілення верховенства права на всіх рівнях публічної влади, включаючи зокрема і місцеве самоврядування.

Значний внесок у дослідження ролі судової влади у забезпеченні верховенства права здійснив экс-голова КСУ С. В. Шевчук, який аналізує феномен судової правотворчості як інструмент утвердження верховенства права. Науковець обґрунтовує думку, що судова діяльність, особливо конституційне судочинство, не може обмежуватися лише застосуванням права, а включає також

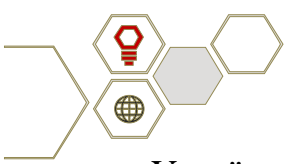
його розвиток і вдосконалення через формування правових позицій, які забезпечують реальне втілення принципу верховенства права [2, с. 245].

Ще одне цікаве дослідження сучасних тенденцій розвитку конституціоналізму, включаючи роль конституційної юстиції у забезпеченні верховенства права, представлено в праці М. В. Савчина. Автор розглядає верховенство права як невід'ємний елемент сучасного конституціоналізму та аналізує практику КСУ крізь призму реалізації цього принципу [3, с. 218]. Особливу увагу, як видається, науковець приділяє впливу глобалізаційних процесів на трансформацію доктрини верховенства права та її імплементацію в національній правовій системі.

А. О. Селіванов, зі свого боку, здійснив досить ґрунтовний аналіз діяльності КСУ щодо забезпечення верховенства права. Дослідник наголошує на тому, що конституційне правосуддя є провідним механізмом утвердження верховенства права в державі та захисту конституційних прав і свобод [4, с. 127]. У його працях, з-поміж іншого, докладно висвітлюються проблеми реалізації принципу верховенства права в практиці Конституційного Суду України, аналізуються його правові позиції щодо змісту та елементів цього принципу.

Актуальним аспектам діяльності Конституційного Суду України в умовах судової реформи присвячено дослідження Ю. В. Георгієвського. Останній акцентує увагу на проблемах, з якими стикається Конституційний Суд у процесі забезпечення верховенства права в умовах реформування судової системи [5, с. 96]. Автор аналізує вплив запровадження інституту конституційної скарги на посилення ролі Суду (як гаранта верховенства права) та пропонує шляхи підвищення ефективності його діяльності.

П. Б. Стецюк у своїх наукових працях розглядає Конституційний Суд України як суб'єкт формування конституційної юриспруденції та доктрини верховенства права. Дослідник зазначає, що саме через свої рішення орган конституційної юрисдикції формує єдині підходи до розуміння та застосування принципу верховенства права в правовій системі України [6, с. 156]. Особливу увагу автор приділяє аналізу тих правових позицій Конституційного Суду

України, що стосуються елементів верховенства права, зокрема юридичної визначеності та пропорційності.

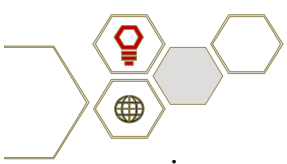
Проблеми запровадження та функціонування інституту конституційної скарги як механізму забезпечення верховенства права детально досліджено у наукових розвідках М. М. Гультая. Останній наголошує на тому, що конституційна скарга дозволяє особам безпосередньо звертатися до Конституційного Суду України для захисту своїх конституційних прав у випадку їх порушення неконституційним законом [7, с. 163]. Це суттєво посилює роль Суду у забезпеченні принципу верховенства права та захисті прав і свобод людини та громадянина.

Вплив практики Європейського суду з прав людини на формування доктрини верховенства права в рішеннях Конституційного Суду України ґрунтовно проаналізовано у працях В. М. Кампа. Він звертає увагу на євроінтеграційний вимір діяльності органу конституційної юрисдикції та, зокрема, необхідність врахування європейських стандартів верховенства права в національній правовій системі [8, с. 143]. Автор підкреслює, що саме через гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами КСУ сприяє утвердженню верховенства права в Україні.

У вітчизняній юридичній науці також значна увага приділяється аналізу конкретних рішень КСУ, в яких розкривається зміст принципу верховенства права та його елементів. Зокрема, детально аналізуються рішення Суду щодо таких складових верховенства права, як юридична визначеність, пропорційність, заборона свавілля, доступ до правосуддя тощо [9-14].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових досліджень щодо ролі Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права свідчить про наявність низки питань, які залишаються недостатньо розробленими в українській правовій науці та потребують подальшого вивчення.

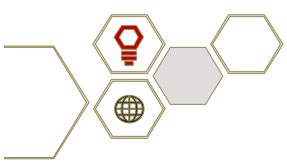
По-перше, в умовах конституційної та судової реформ відбулося суттєве оновлення правового статусу Конституційного Суду України, зокрема, його

відокремлення від системи судоустрою, запровадження нових процедур формування складу Суду та впровадження інституту конституційної скарги. Ці зміни трансформували місце і роль Суду в механізмі забезпечення верховенства права, проте їх вплив на ефективність діяльності органу конституційної юрисдикції з точки зору утвердження верховенства права досі комплексно не проаналізовано.

По-друге, незважаючи на значний інтерес дослідників до практики єдиного органу конституційної юрисдикції щодо тлумачення та застосування принципу верховенства права, досі відсутній системний аналіз еволюції правових позицій Суду стосовно змісту цього принципу та його елементів. Така динаміка становить особливий інтерес з огляду на демократичні перетворення в Україні, європейську інтеграцію та гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами прав людини.

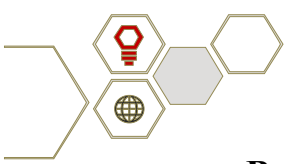
По-третє, попри значну кількість наукових праць, присвячених окремим аспектам діяльності Конституційного Суду України, відсутнє саме комплексне дослідження, яке би поєднувало аналіз трансформації інституційної ролі КСУ внаслідок судової реформи з систематизацією його правових позицій щодо елементів верховенства права в контексті сучасних євроінтеграційних викликів. Так, більшість досліджень зосереджується або на теоретичних аспектах принципу верховенства права, або на окремих практичних проблемах функціонування Суду, не враховуючи їх взаємозв'язку та впливу на загальну ефективність забезпечення верховенства права в державі. Особливо недостатньо дослідженими залишаються питання практичного впливу інституту конституційної скарги на формування єдиної судової практики щодо застосування принципу верховенства права, а також механізми забезпечення виконання рішень КСУ як критичного фактора реального утвердження цього принципу. Саме ця прогалина, на наше міркування, зумовлює необхідність інтегрованого підходу до аналізу ролі Конституційного Суду України, який би охоплював як інституційні зміни, так і змістовну еволюцію доктрини верховенства права у практиці єдиного органу конституційної

юрисдикції, що й становить основу наукової новизни пропонованого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є системний аналіз ролі Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права, виявлення основних проблем та викликів у цій сфері, а також розробка пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності органу конституційної юрисдикції як гаранта верховенства права в умовах судової реформи.

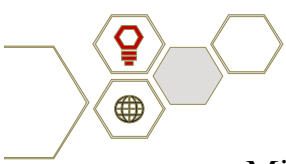
Потенційний внесок дослідження та його наукова новизна. Недостатня розробленість зазначених питань у вітчизняній правовій науці зумовлює необхідність комплексного дослідження ролі Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права в сучасних умовах. Наукова новизна пропонованого дослідження полягає в системному аналізі трансформації ролі КСУ як гаранта верховенства права внаслідок конституційної реформи 2016-2017 років, зокрема запровадження інституту конституційної скарги та оновлення процедур формування складу Суду. Вперше у вітчизняному правознавстві здійснюється комплексний аналіз еволюції правових позицій Конституційного Суду щодо змісту та структурних елементів принципу верховенства права (юридичної визначеності, пропорційності, справедливості, законності, правової безпеки та захисту легітимних очікувань) у контексті демократичних перетворень та євроінтеграційних процесів. Особливого значення набуває авторський підхід до аналізу практичних проблем функціонування інституту конституційної скарги як нового механізму захисту конституційних прав і свобод та його впливу на посилення ролі Суду у забезпеченні верховенства права. Дослідження має на меті заповнити поточні прогалини у науковому осмисленні діяльності оновленого Конституційного Суду України та запропонувати науково обґрунтовані шляхи підвищення ефективності його діяльності як інституційного гаранта верховенства права в умовах судової реформи та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип верховенства права у рішеннях Конституційного Суду України. Сучасна інтерпретація принципу верховенства права в українській правовій системі, на наше міркування, значною мірою формувалося саме завдяки діяльності Конституційного Суду України. Цей принцип, закріплений у статті 8 Конституції України, отримав своє змістовне наповнення саме через інтерпретаційну діяльність органу конституційної юрисдикції.

Безумовно, знаковим для розуміння верховенства права стало рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року, де вперше було надано офіційне тлумачення цього принципу. Суд визначив верховенство права як «панування права в суспільстві». Таке розуміння істотно розширило звичний формально-юридичний підхід, адже Суд наголосив, що верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, а закони за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи та рівності. Більше того, Конституційний Суд України чітко розмежував поняття «право» і «закон», зазначивши, що право не обмежується лише законодавством, а включає й інші соціальні регулятори – норми моралі, традиції, звичаї, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства [9, с. 10-11]. Ця позиція і досі становить собою такий собі «дороговказ» для вітчизняного правового регулювання, як нормативного, так і індивідуального.

Варто відзначити, що таке, як видається, широке розуміння верховенства права відповідає європейській правовій традиції та відображає сутнісний підхід до цього принципу. Конституційний Суд України фактично відійшов від позитивістського праворозуміння, визнавши справедливість вирішальним критерієм права як регулятора суспільних відносин. Цей підхід знайшов своє продовження в подальших рішеннях Суду, зокрема, у рішенні від 20 червня 2019 року, де верховенство права визначається як «механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади» [14, с. 4].

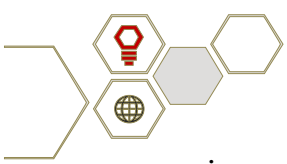

Між тим, аналізуючи практику Конституційного Суду України, можна виокремити основні елементи верховенства права, які знайшли відображення в його рішеннях. Насамперед це принцип юридичної визначеності, який вимагає чіткості, зрозумілості та однозначності правових норм. У рішенні від 20 грудня 2017 року Суд наголосив, що «принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності» [11, с. 3]. Таке тлумачення має, як нам видається, надзвичайно важливе практичне значення, адже встановлює високі вимоги до якості законодавства, яке має бути доступним для розуміння та передбачуваним у застосуванні.

Окрім того, Конституційний Суд України розкрив зміст принципу пропорційності як складової верховенства права. У рішенні від 25 січня 2012 року Суд зазначив, що «одним з елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею» [10, с. 6]. Цей підхід, на наше переконання, надзвичайно важливий для оцінки конституційності обмежень прав і свобод людини, які мають бути пропорційними легітимній меті та необхідними в демократичному суспільстві.

Неможливо оминати увагою й те, що у своїх рішеннях КСУ неодноразово наголошував на взаємозв'язку верховенства права з принципом законності, який передбачає підпорядкування всіх суб'єктів суспільних відносин вимогам Конституції та законів України. Утім, на думку Суду, законність як формальний аспект верховенства права має підпорядковуватися ідеї справедливості, яка є сутнісною характеристикою права. Таким чином, верховенство права неможливе без дотримання принципу законності, проте законність має відповідати більш фундаментальним вимогам справедливості та захисту прав людини.

Доволі цікавим у контексті верховенства права є тлумачення Конституційним Судом України принципу правової безпеки та захисту легітимних очікувань, який передбачає стабільність правового регулювання та

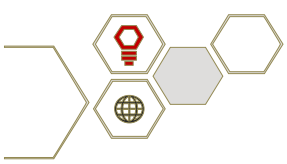

довіру особи до держави та її органів. Зокрема, рішення від 22 травня 2018 року Суд наголосив, що "принцип верховенства права передбачає внесення законодавчих змін із визначенням певного перехідного періоду, який дасть особам час для адаптації до нових обставин" [13, с. 8]. Понад те, Суд відзначив, що особи розраховують на стабільність та усталеність юридичного регулювання, тому часті та непередбачувані зміни законодавства (що можуть траплятись на вітчизняній законодавчій ниві) перешкоджають ефективній реалізації ними прав і свобод, а також підривають довіру до органів державної влади [12, с. 6].

Отже, аналіз рішень Конституційного Суду України дозволяє нам стверджувати, що єдиний орган конституційної юрисдикції сформував системне й послідовне розуміння верховенства права як багатоаспектного принципу, що включає юридичну визначеність, пропорційність, справедливість, законність, правову безпеку та захист легітимних очікувань, заборону свавілля, доступ до правосуддя та інші елементи. Таке тлумачення повністю відповідає сучасним європейським стандартам верховенства права та (не останньою чергою) сприяє утвердженню цього принципу в національній правовій системі.

Роль Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права через здійснення конституційного контролю. Конституційний Суд України відіграє провідну роль у забезпеченні верховенства права передусім через здійснення конституційного контролю, тобто перевірки конституційності законів та інших правових актів. Саме ця функція, на наше переконання, дозволяє Суду забезпечувати верховенство Конституції України як основоположного акта правової системи, що закріплює фундаментальні принципи та цінності, зокрема верховенство права.

Безперечно, здійснюючи конституційний контроль, Суд забезпечує відповідність законодавства вимогам верховенства права, виявляє та усуває правові норми, які порушують цей принцип через їх невідповідність таким критеріям, як юридична визначеність, пропорційність, справедливість тощо. Варто зауважити, що Конституційний Суд України неодноразово визнавав

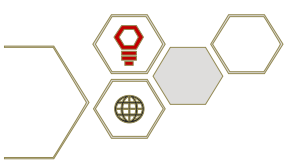
неконституційними положення законів саме через їх невідповідність принципу верховенства права.

Зокрема, у рішенні від 2 листопада 2004 року Суд визнав неконституційним положення Кримінального кодексу України, яке унеможлиблювало призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Конституційний Суд України мотивував своє рішення тим, що таке положення порушувало принцип справедливості як складову верховенства права, оскільки не дозволяло індивідуалізувати покарання залежно від обставин конкретної справи [9, с. 12].

Аналогічно, у рішенні від 27 лютого 2018 року Суд визнав неконституційними положення Податкового кодексу України щодо оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці. На думку Суду, ці положення порушували принцип юридичної визначеності та захисту легітимних очікувань як складників верховенства права, оскільки зміни до податкового законодавства були впроваджені без достатнього перехідного періоду та порушували право громадян на соціальний захист [12, с. 6-7].

Крім того, у рішенні від 22 травня 2018 року Конституційний Суд України визнав неконституційними положення закону, які скасовували окремі пільги ветеранам війни та особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Суд наголосив, що такі зміни законодавства порушували принцип правової безпеки та захисту легітимних очікувань як складові верховенства права, оскільки були впроваджені без достатнього перехідного періоду та порушували довіру громадян до держави [13, с. 8-9].

Безсумнівно, здійснюючи конституційний контроль, Суд не лише забезпечує відповідність законодавства вимогам верховенства права, але й сприяє формуванню єдиних підходів до розуміння та застосування цього принципу в правотворчій та правозастосовній діяльності. Своїми рішеннями КСУ встановлює стандарти верховенства права, які мають враховуватися

органами державної влади при розробці та прийнятті нормативно-правових актів, а також при їх застосуванні.

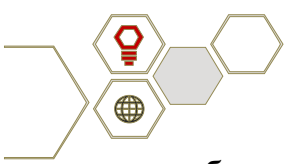
Вартий уваги й той факт, що КСУ у своїй діяльності керується не лише національним законодавством, але й міжнародними стандартами верховенства права, зокрема, практикою Європейського суду з прав людини. Це сприяє гармонізації національного розуміння верховенства права з європейськими стандартами та інтеграції України до європейського правового простору.

Вочевидь, конституційний контроль є ефективним інструментом забезпечення верховенства права, оскільки дозволяє виявляти та усувати з правової системи норми, які порушують цей принцип. Однак ефективність цього інструменту залежить від багатьох факторів, зокрема, від незалежності Конституційного Суду України, якості його рішень та їх виконання.

Конституційна скарга як інструмент забезпечення верховенства права та захисту конституційних прав і свобод. Запровадження інституту конституційної скарги внаслідок конституційної реформи 2016 року стало важливим кроком у посиленні ролі Конституційного Суду України як гаранта верховенства права та захисту конституційних прав і свобод. Відтепер кожна особа має право звернутися до Конституційного Суду України з конституційною скаргою щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України, який був застосований в остаточному судовому рішенні в її справі.

Безумовно, такий механізм безпосереднього доступу громадян до конституційного правосуддя істотно розширив спроможності захисту конституційних прав і свобод від законодавчого свавілля. Конституційна скарга дозволила особам оскаржувати закони, які, на їхню думку, порушують їхні конституційні права та свободи, і таким чином сприяє утворенню верховенства права та забезпеченню конституційності законодавства.

Безперечно, інститут конституційної скарги відіграє важливу роль у забезпеченні верховенства права, оскільки дозволяє КСУ виявляти та усувати з національної правової системи закони, які порушують конституційні права і

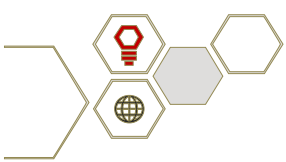

свободи людини та громадянина. Крім того, цей інститут, на нашу гадку, сприяє становленню людиноцентристської моделі конституційного контролю, де захист прав і свобод людини є першим пріоритетним завданням конституційного правосуддя.

Доречно зауважити, що з моменту запровадження інституту конституційної скарги Конституційний Суд України розглянув значну кількість конституційних скарг і прийняв низку важливих рішень, які сприяли утвердженню верховенства права та захисту конституційних прав і свобод. Зокрема, у рішенні від 15 травня 2019 року за конституційною скаргою Хліпальської В.В. Суд визнав неконституційним положення частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження», яке передбачало автоматичне нарахування виконавчого збору в розмірі 10 відсотків від суми, яка підлягає стягненню, без урахування матеріального становища особи та інших суттєвих обставин [14, с. 5]. Згідно з позицією Суду, оспорюване положення порушувало принцип верховенства права, зокрема такі його елементи, як справедливість та пропорційність, оскільки не передбачало можливості зменшення розміру виконавчого збору залежно від обставин конкретної справи. Таке рішення має важливе значення для захисту прав осіб, які є боржниками у виконавчому провадженні, та сприяє утвердженню принципу верховенства права у сфері примусового виконання судових рішень.

Водночас, попри значний потенціал інституту конституційної скарги у забезпеченні верховенства права та захисті конституційних прав і свобод, практика його функціонування виявила низку проблем, які потребують вирішення. Насамперед це складність вимог до оформлення конституційних скарг, що обмежує доступ громадян до конституційного правосуддя. Наразі значна кількість конституційних скарг не завжди послідовно відхиляється через невідповідність формальним вимогам, що не сприяє ефективному захисту конституційних прав і свобод.

Крім того, існує проблема тривалості розгляду конституційних скарг, що також знижує ефективність цього інституту. З огляду на значну кількість

конституційних скарг, що надходять до КСУ, та обмежені ресурси Суду, розгляд однієї справи може тривати роками, що не відповідає вимогам верховенства права щодо ефективного захисту прав і свобод.

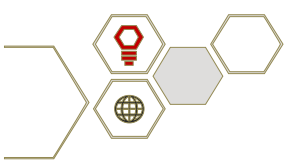
Нарешті, істотною проблемою є обмежений вплив рішень Конституційного Суду України за результатами розгляду конституційних скарг на конкретні справи заявників. Невиконання рішень КСУ, наприклад, парламентом не тягне юридичних наслідків, що, потенційно санкціонує ігнорування правових позицій КСУ Верховною Радою.

Втім, варто підсумувати, що інститут конституційної скарги має значний потенціал як інструмент забезпечення верховенства права та захисту конституційних прав і свобод, проте для повної реалізації цього потенціалу необхідно вирішити низку проблем, пов'язаних з доступністю та ефективністю цього інституту.

Проблеми виконання рішень Конституційного Суду України та їх вплив на забезпечення верховенства права. Ефективність Конституційного Суду України як гаранта верховенства права значною мірою залежить від виконання його рішень. Адже навіть найдосконаліші рішення Суду не матимуть реального впливу на правову систему, якщо вони не будуть належним чином виконані.

На жаль, практика свідчить про наявність суттєвих проблем у сфері виконання рішень Конституційного Суду України. Насамперед це стосується рішень, якими визнано неконституційними положення законів України. Відповідно до статті 91 Закону України «Про Конституційний Суд України», якщо Суд визнав закон неконституційним повністю або в окремій частині, Верховна Рада України має невідкладно привести законодавство у відповідність з рішенням Суду [15, с. 14]. Однак на практиці цей процес часто затягується на роки, а іноді взагалі не відбувається.

Зокрема, після визнання Конституційним Судом України неконституційними окремих положень законодавства, парламент не завжди вчасно вносить необхідні зміни до законів, що створює правові прогалини та

порушує принцип юридичної визначеності як складову верховенства права. Крім того, іноді замість приведення законодавства у відповідність до рішення Суду, парламент приймає нові закони з аналогічними неконституційними положеннями, що, на нашу гадку, фактично спроможне знівелювати роль Конституційного Суду як гаранта верховенства права.

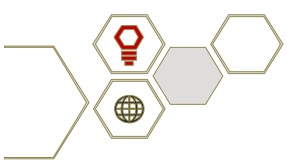
Безперечно, така ситуація негативно впливає на забезпечення верховенства права в Україні, адже створює правову невизначеність та підриває авторитет Конституційного Суду України як органу, покликаного забезпечувати верховенство Конституції та захищати конституційні права і свободи.

Окрім того, існує проблема виконання рішень Конституційного Суду України, які містять вимоги до органів державної влади щодо забезпечення певних прав і свобод. Наприклад, у низці рішень Суд наголошував на необхідності забезпечення належного фінансування соціальних гарантій, проте на практиці ці вимоги часто ігноруються через обмеженість бюджетних ресурсів.

Варто зауважити, що проблема невиконання рішень Конституційного Суду України має системний характер і зумовлена низкою факторів. Насамперед це відсутність ефективного механізму контролю за виконанням рішень Суду та відповідальності за їх невиконання. Наразі, як зазначалося вище, закон не передбачає конкретних строків для приведення законодавства у відповідність до рішень Суду, а також не встановлює відповідальності за невиконання цього обов'язку, що дозволяє органам державної влади ігнорувати рішення Суду без жодних наслідків.

Нарешті, важливим фактором, що впливає на виконання рішень Конституційного Суду України, є рівень правової культури та правосвідомості суспільства, зокрема, представників органів державної влади. На жаль, в Україні все ще недостатньо розвинена культура поваги до рішень органів конституційної юрисдикції, що негативно впливає на їх виконання.

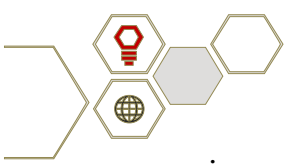
Таким чином, проблема виконання рішень Конституційного Суду України є однією з ключових у контексті забезпечення верховенства права. Вирішення цієї проблеми потребує комплексного підходу, який включатиме вдосконалення

законодавства, підвищення правової культури та посилення інституційної спроможності Суду забезпечувати виконання своїх рішень.

Вплив Конституційного Суду України на забезпечення ефективності законодавства. Хоча ефективність законодавства визначається рівнем розвитку ієрархічної системи законів та інших нормативно-правових актів, прийнятих з дотриманням правил нормотворчої техніки для забезпечення інтересів всіх суб'єктів правових відносин [18 , с. 28], деякі іноземні вчені вважають, що більшість критеріїв ефективності закону зводяться до оцінки його валідності та легітимності [19 , р. 330]. Так, оцінка ефективності закону в цілому, а не лише його положень чи норм має стосуватися виключно питань процедури його прийняття, якщо така не була дотримана, стверджує С. Гросс [20 , р. 736]. Таким чином, ефективність законодавства може бути забезпечена шляхом здійснення конституційного контролю КСУ та виявлення неефективних законів, які заважаючи на помилки законодавця та порушення законотворчих процедур, не здатні забезпечити належного рівня правового регулювання. Наприклад, передбачений Законом України «Про правотворчу діяльність» правовий моніторинг включає юридичну оцінку нормативно-правового акта на підставі аналізу рішень Конституційного Суду України стосовно цього нормативно-правового акта та його окремих структурних елементів. Крім цього, КСУ як орган, що здійснює конституційний контроль, визначаючи ту чи іншу норму неконституційною, забезпечує конституційну законність на основі принципу верховенства права [21 , с. 318], що є вкрай необхідним для формування ефективного законодавства та вилучення неефективних законів. Отже вплив КСУ на забезпечення ефективності законодавства здійснюється шляхом можливості скасування норми в рамках конституційного контролю, тобто визнання її неконституційною та завдяки формуванню практики тлумачення Конституції України та положень законодавства, адже ця практика має використовуватися під час здійснення правового моніторингу законодавства.

Висновки. Варто наголосити, що Конституційний Суд України відіграє ключову роль у формуванні та розвитку доктрини верховенства права в

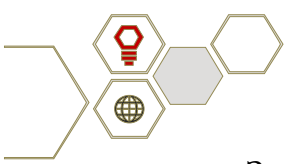

національній правовій системі. У власних рішеннях єдиний орган конституційної юрисдикції розкрив зміст цього фундаментального принципу та його основні елементи, зокрема, юридичну визначеність, пропорційність, справедливість, законність, правову безпеку та захист легітимних очікувань, заборону свавілля, доступ до правосуддя тощо. Таке тлумачення загалом відповідає сучасним європейським стандартам верховенства права та сприяє утвердженню цього принципу в Україні.

Аналіз практики Конституційного Суду України свідчить про те, що він забезпечує верховенство права передусім через здійснення конституційного контролю, тобто перевірки конституційності законів та інших правових актів. Суд неодноразово визнавав неконституційними положення законів саме через їх невідповідність принципу верховенства права, зокрема, таким його елементам, як юридична визначеність, пропорційність, справедливість тощо. Відтак, Конституційний Суд України виконує важливу функцію такого собі «негативного законодавця», усуваючи з правової системи норми, які порушують принцип верховенства права.

Важливим інструментом забезпечення верховенства права та захисту конституційних прав і свобод став інститут конституційної скарги, (запроваджений внаслідок конституційної реформи щодо правосуддя 2016 року). Цей інститут, зі свого боку, дозволяє особам безпосередньо звертатися до Конституційного Суду України для захисту своїх конституційних прав, порушених законами, що були застосовані в остаточних судових рішеннях у їхніх справах. Конституційна скарга, безсумнівно, сприяє становленню «людиноцентристської моделі конституційного контролю», де захист прав і свобод людини є пріоритетним завданням.

Водночас, дослідження виявило низку проблем, які знижують ефективність Конституційного Суду України як гаранта верховенства права. Зокрема, це проблеми забезпечення незалежності Суду від політичного впливу, функціонування інституту конституційної скарги, виконання рішень Суду тощо. Ці проблеми мають системний характер і потребують комплексного вирішення.

Задля посилення ролі Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права необхідно здійснити низку заходів. Насамперед, це стосується посилення забезпечення незалежності Суду від політичного впливу, вдосконалення інституту конституційної скарги, механізму виконання рішень Суду, розвитку співпраці з міжнародними та європейськими судовими інституціями, підвищення прозорості діяльності Суду та якості його рішень.

Список використаних джерел

1. Козюбра М. І. Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 67-73.
2. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ : Реферат, 2007. 640 с.
3. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Ужгород : РІК-У, 2018. 440 с.
4. Селіванов А. О. Верховенство права в Конституційному правосудді: аналіз конституційної юрисдикції. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 400 с.
5. Георгієвський Ю. В. Роль *Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства права: виклики судової реформи*. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 21–22 травня 2020 р. Суми : СумДУ, 2020. Ч. 1. С. 95-99.
6. Стецюк П. Б. Конституційний Суд України як суб'єкт формування конституційної юриспруденції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 155-167.
7. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного права. Курс лекцій. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 270 с.
8. Кампо В. М. Нова доктрина конституційного правосуддя в Україні. *Сучасні конституційні доктрини: проблеми формування та застосування в юрисдикційній практиці* : XIV Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. іповідомл.

Міжнар. наук. конф. (11 червня 2021 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Права людини, 2021. С. 142-145.

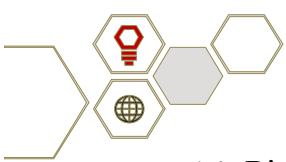
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. Офіційний вісник України. 2004. № 45. Ст. 2975.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. Офіційний вісник України. 2012. № 11. Ст. 422.

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України «Про вищу освіту» від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017. Офіційний вісник України. 2018. № 18. Ст. 619.

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців тринадцятого, чотирнадцятого пункту 32 розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України» від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018. Офіційний вісник України. 2018. № 37. Ст. 1314.

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. Офіційний вісник України. 2018. № 51. Ст. 1789.

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» від 15 травня 2019 року № 2-р(П)/2019. Офіційний вісник України. 2019. № 47. Ст. 1627.

15. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.

16. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 532.

17. Різник С. В. *Конституційна юстиція в Україні: першопричини проблем* (в контексті конституційної реформи). Право України. 2016. № 2. С. 126.

18. Волохов О. С. До питання визначення поняття «ефективність законодавства» та його використання. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 73. С. 25-30. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/73_2024/5.pdf

19. Ost F., Kerchove M. De la pyramide au réseau. Pour une théorie dialectique du droit, Bruxelles : Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 2002. 587 p.

20. Gross S. The American Advantage: The Value of Inefficient Litigation. *Michigan Law Review*. 1987. Vol. 85, N 4. P. 734–757. URL: <https://doi.org/10.2307/1288729>

21. Гураленко Н. А., Гордєєв В. В. Конституційний контроль у практиці конституційного суду України. *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 316-319. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2022/45.pdf